

Nomadiškumas, judėjimas, migravimas filosofiniu, sociologiniu ir komunikaciniu požiūriu

EDVARDAS RIMKUS

Vilniaus Gedimino technikos universiteto Kūrybinių industrijų fakulteto Filosofijos ir kultūros studijų katedra, Trakų g. 1, 01132 Vilnius, Lietuva

El. paštas edvardas.rimkus@vilniustech.lt

Šiame straipsnyje apžvelgiama mokslinė konferencija „Nomadiškumas, judėjimas, migravimas filosofiniu, sociologiniu ir komunikaciniu požiūriu“, vykusį Lietuvos mokslų akademijoje. Joje nagrinėtos šios temos: trėmimai ir pabėgimai, migranto kalba, kapitalizmo logika, skaitmeniniai nomadai globaliame kaime, piligrimystė ir egregarai, istorinė kelionė laiku, Vakarų ir Rytų civilizacijų skirtumų kvestionavimas XXI a. transkultūralizme, išbalansuota tapatybė ir nomadizmas, etninių mažumų Europoje vertybių klausimai, tvarios mados tikrovė ir simuliakrai, gatvės meno ieškotojų bendruomenės, namystė ir benamystė Martino Heideggerio mintyje, modernaus klajoklio ontologija ir metafizika bei kitos. Straipsnyje atskleidžiama konferencijos eiga ir aptariamos pagrindinės konferencijos dalyvių – pranešėjų – mintys.

Raktažodžiai: nomadiškumas, keliavimas, migravimas, etika, medijos, technologijos, komunikacija, filosofija, visuomenė

IVADAS

Šiuolaikinis pasaulis išgyvena naują Didįjį tautų kraustymąsi. Migracija – tiek legali, tiek nelegali – tapo vienu svarbiausių XXI a. pradžios procesų. Vien turizmo fenomenas, dažnai suvokiamas kaip nekaltas keliavimo malonumas, vis dažniau sukelia sudėtingas socialines ir politines problemas. Vienoms šalims turizmas yra gyvybiškai svarbus pajamų šaltinis, kitoms – grėsmė kultūrinei tapatybei, ekologiškai pusiausvyrai ir vietos bendruomenių gerovei. Šiandien, kai Barselonos ar Venecijos gatvėse vyksta protestai prieš miestus alinantį turizmą, iš naujo iškyla klausimas: kas yra vietinis, o kas – atėjūnas?

Žmogus nuolat juda ne tik fiziškai, kirsdamas valstybių sienas, bet ir metafiziškai – keliauja per idėjas ir mintis, tapatybes, požiūrius, vertybes. Klajokliškumo ir sėsrumo santykis turi gilią šaknį Vakarų filosofinėje tradicijoje: Z. Baumanas, S. Kierkegaardas, M. Heideggeris, M. Foucault, G. Deleuze'as – kiekvienas savaip analizavo nomadiškumo fenomeną, nušviesdamas žmogaus egzistencinį išsisknijimą ir (arba) jo nuolatinį klajojimą. Filosofinis mąstymas pats savaime gali būti traktuojamas kaip kelionė: kiekviena mintis peržengia savo laiką, kiekvienas interpretuojamas autorius yra „perkeliamas į kitą kontekstą“. Tokia mąstymo

migracija sukuria savitą nomadinę erdvę, kurioje idėjos ne įsitvirtina, bet keliauja, mutuoja. Taip pat ir Friedricho Nietzsche's kontrfilosofija gali būti suprantama kaip nomadiškumo forma – tai filosofija, kuri išsižada sėslos, stabilaus mąstymo pamato ir vietoj to pasirenka tapti nuolat judančiu kritikos lauku. Sėslumas šiame diskurse siejasi su tradicija, saugumu, teritorine kontrole ir tapatybės stabilumu, o klajokliškumas – su tekėjimu, nelineiškumu, laikinumu ir sustabarėjusių teorinių struktūrų irimu.

Taigi kyla esminiai klausimai: koks šiandien yra sėslo ir klajokliškumo santykis Vakarų mąstyme? Kokias politines ir socialines pasekmes sukels dabar vykstantis, globalizacijos skatinamas, skirtingų tautų, kultūrų ir mentalitetų susidūrimas bei maišymasis? Ką „nomadinis mąstymas“ reiškia filosofijos, komunikacijos, sociologijos, edukologijos ir kitų socialinių bei humanitarinių mokslų teoriniuose kontekstuose?

Šiame straipsnyje aptariamos pagrindinės pranešėjų mintys, išsakytos mokslinėje konferencijoje, vykusioje 2025 m. sausio 30 d. Lietuvos mokslų akademijos Mažonoje konferencijų salėje. Konferencijos instituciniai rengėjai: Lietuvos mokslų akademijos Humanitarinių ir socialinių mokslų skyrius, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Filosofijos ir kultūros studijų katedra, Lietuvos socialinių mokslų centras. Organizatoriai: pirmininkas T. Kačerauskas (Vilniaus Gedimino technikos universitetas); nariai: A. V. Matulionis (Lietuvos mokslų akademija), A. Maslauskaitė (Vytauto Didžiojo universitetas), S. Mikulionienė (Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas), A. Buiko, V. Valatka, T. Vėželis (Vilniaus Gedimino technikos universitetas), A. Bagdonavičienė (Lietuvos mokslų akademijos Humanitarinių ir socialinių mokslų skyrius).

FIZINIS IR METAFIZINIS NOMADIŠKUMAS

Arvydas Virgilijus Matulionis (Lietuvos mokslų akademija) pranešime „Trėmimai ir pabėgimai: atvejo studija“ teigė, kad iš visų migracinių procesų trėmimai ir pabėgimai pasižymi ypatingu tragiškumu ir sunkiomis socialinėmis pasekmėmis ne tik atskiriems individams, bet ir ištisoms šeimoms. Žmonių likimai yra įvairialypiai, o susitelkimas į atskirų žmonių gyvenimo faktus ir istorijas leidžia atskleisti reikšmingus šių migracinių procesų ypatumus bei parodyti, jog netgi mūsų visuomenei nusipelnę, gerai žinomi asmenys gali būti vertinami labai nevienareikšmiškai. Viso to, kaip ypač svarbių istorinio laikmečio niuansų, neatspindi abstraktūs mokslinės kalbos apibendrinimai. Pranešėjas pabrėžė atvejo studijų mokslinį vertingumą. A. V. Matulionio papasakotos istorijos atskleidė dramatiškus žmonių gyvenimus pokario Lietuvoje, 1863–1864 metų ištremtų sukilėlių palikuonių, perkeltų į Lietuvą po Antrojo pasaulinio karo, gyvenimo peripetijas, tremtinių, grįžusių į Lietuvą po Stalino mirties, gyvenimo aplinkybes, taip pat buvusių sovietinių veikėjų, bėgusių iš Lietuvos atkūrus valstybingumą, gyvenimo momentus ir kt.

Lina Vidauskytė (Lietuvos karo akademija) pranešime „Migrantas, kalba ir idėjų nuovargis: ar galima išsaugoti autentiškumą?“ analizavo tris figūras – Enėją, H. Arendt bei J. Conradą. Šios trys figūros yra tarytum idealūs tipai, archetipai. Enėjas yra paradigmatinė figūra, simbolizuojanti migrantą. Iš mito ir epo žinome, kad Enėjas paliko degančią Troją, nešdamas tėvą ant pečių. Įsikūrė kitoje vietoje, jis atsisakė gimtosios graikų kalbos ir perėmė lotynų kalbą. Jis pamiršta savo gimtąją kalbą. H. Arendt, gyvendama emigracijoje JAV ir tapusi piliete, sąmoningai išlaikė stiprų vokišką akcentą, o sykį net teigė, kad ilgisi savo ikihitlerinės Vokietijos, tačiau iš tėvynės liko tik kalba. Gimtoji kalba buvo vienintelis dalykas, kuriame ji dar galėjo jaustis kūrybiška. Gimtoji kalba yra unikali savo kalbiniais išradimais ir kūrybiškumo galimybėmis. Vienas ryškiausių to pavyzdžių – poezija, kuri yra tam tikras kalbos

kūrimas. H. Arendt sakydavo: „Tai, ką galiu sau leisti vokiečių kalboje, negaliu leisti anglų kalboje.“ Išmokta kalba dažnai riboja išraiškos laisvę, palikdama tik klišes ir banalybes. Autentiškas kūrybiškumas glaudžiai susijęs būtent su gimtąja, o ne išmokta kalba. J. Conrado (J. T. Korzeniowskio) biografiją E. Saidas palygino su Europos biografija. Gimęs lenku, bet vėliau apsigyvenęs Didžiojoje Britanijoje, jis tapo britų literatūros klasiku. Vis dėlto laiškuose ir dienoraštyje nuolat išgyveno dėl savo dvilypės kalbinės tapatybės. Iš migranto tikimasi perimti vietos kalbą, įgyti naują tapatybę, tačiau gimtoji kalba turi savitą energiją, kurios išmokta kalba negali pakeisti.

Vytautas Rubavičius (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) pranešime „Kapitalizmo logika: kategorinis nomadiškumas prieš šventą vietoviškumą“ teigė, kad nomadiškumo sąvoka, išplėtotą G. Deleuze'o ir F. Guattari, yra glaudžiai susijusi su kapitalizmo logika. Nors nomadiškumas tradiciškai siejamas su laisvės ir išsilaisvinimo idėjomis, šiuolaikiniame kapitalistiniame pasaulyje jis gali būti naudojamas kaip priemonė prievartai ir kontrolei maskuoti. Kapitalas, kaip judanti jėga, nepaiso valstybių sienų, naikina teritorinius ir socialinius išsiskilimus. Ši judrumą skatina šiuolaikinės informacinės ir kitokios technologijos, leidžiančios kapitalui, darbui, prekėms ir paslaugoms laisvai migruoti. Tokia kapitalo dinamika griauja tradicinius socialinius ryšius, silpnina šeimą, giminystę ir stabilias tapatybes. Tačiau tai nereikia, kad tautiniai ar kultūriniai tapatumai praranda reikšmę – priešingai, ekonominės ir kultūrinės globalizacijos kontekste jie tampa dar svarbesni.

VIRTUALUS IR ISTORINIS NOMADIŠKUMAS

Tomas Sodeika (Humanistinės ir egzistencinės psichoterapijos institutas) pranešime „Skaitmeniniai nomadai globaliame kaime“ priminė Marshallo McLuhano mintis – jo 1964 m. knygą „Kaip suprasti medijas?“. Pranešėjas pabrėžė, kad šiuolaikinės komunikacijos technologijos transformuoja pagrindines kategorijas – erdvę ir laiką: transformuotoje erdvėje nyksta atstumai, o transformuotame laike – trukmė. M. McLuhano vartota „globalaus kaimo“ metafora, anot T. Sodeikos, yra oksimoroniška – panaši į sąvokas „apvalus kvadratas“ ar „džiovinintas vanduo“. Kaimas asocijuojasi su lokalumu, o globalumas – su erdviųjų ir laikinių ribų išsiplėtimu, todėl jų jungtis atskleidžia paradoksalių šiuolaikinės komunikacijos pobūdį: technologijos sujungia pavienius žmones į vieną sistemą, leidžiančią veikti globaliai lokaliuose taškuose. Nors nomadas kaime atrodo prieštaringa sąvoka, šiuolaikinis žmogus tampa informacijos rinkėju – tarsi šiuolaikinis medžiotojas-rinkėjas, panašus į savo paleolitinį protėvį. Informacija tampa „maistu protui“, o jos rinkimas vyksta globaliai, bet konkrečiose vietose. Šiuolaikinis žmogus yra virtualus nomadas, gyvenantis medijų ir informacijos pasaulyje.

Gintautas Mažeikis (Vytauto Didžiojo universitetas) pranešime „Piligrimystė ir egiogorai: kelionė personalizuotos institucijos šešėlyje“ teigė, kad hauntologija ir egiogorų studijos turi panašumų – abi nagrinėja tai, kas kartu yra ir nėra: būtį ir niekį. Tačiau jos taip pat skiriasi. Hauntologija akcentuoja personalizuotas šmėkliškas praeities konstrukcijas, o egiogorai – vaiduokliškas, personalizuotas amžinas dabarties konstrukcijas. Egiogorai, kaip menamos amžinai budrios būtybės, mąstymo ir institucijų konsteliacijos, gali būti nagrinėjami tiek animistiškai, tiek fetišistiškai, remiantis K. Markso prekinio fetišizmo analize. Piligrimystė – tiek sakralinė, tiek sekuliari – grindžiama „klasterinio genijaus“ afektu: tikima, kad Dangiškoji Jeruzalė ar Adomas Kadmonas per Bažnyčios instituciją nuolat yra kartu su žmogumi. Egiogoras, kaip menamas, nuolat budrus stebėtojas, visada gyvas ir esantis šalia, tampa nuodėmių ir kančių liudytoju. Todėl piligrimo kelionė tampa ne tik fizine kelione, bet ir santykio su egiogoru puoselėjimu – dinamišku pasyvumu, kuriuo išgryninama egiogoro galia.

Tomas Kačerauskas (VILNIUS TECH) pranešime „Kelionė laiku: istorinio vaizdijimo būdai“ pasidalijo mintimis, kilusiomis rašant istorinį romaną „Karo laiškai“. Mes keliaujame istoriniu laiku į savo tautos praeitį, savo giminės praeitį ir kt. Pranešėjas kėlė klausimus: kodėl mes keliaujame laiku? Kodėl mums to reikia? Kodėl rašome ir skaitome istorinius romanus? Ir apskritai – kodėl mums reikia istorijos? Pasak T. Kačerausko, pirmiausia istorijoje ją interpretuodami savaip ieškome savo tapatumo (Kačerauskas 2009; Kačerauskas 2010; Kačerauskas 2011). Be istorijos pažinimo mes nesuvoktume savęs kaip tam tikros tautos ar valstybės dalies. Remdamiesi tuo, kad kažkada mes, lietuviai, turėjome galingą valstybę, atgimėme kaip tauta XIX a. antroje pusėje. Kita priežastis, kodėl keliaujame laiku, yra mūsų kuriama ateities vizija. Nors tai skamba paradoksaliai, tačiau, pasak pranešėjo, žvelgimas į ateitį reikalauja praeities refleksijos. Kai mąstome apie Vytautą Didįjį, Barborą Radvilaitę ar kitus istorinius veikėjus, visada galvojame ir apie ateitį, politines utopijas. Taip istoriniais precedentais siekiame pagrįsti savo politinę tikrovę, kurią šiuo metu kuriame ir kurios siekiame. Skirtingais laikotarpiais turime skirtingas ateities vizijas ir skirtingas praeities interpretacijas (Kačerauskas 2023). Dar viena priežastis, kodėl keliaujame laiku, pasak T. Kačerausko, yra tai, kad mes tiesiog siekiame judumo (judumas yra fizinis, o judumas – visoks). Nenorėdami būti vietoje, nenorėdami tenkintis stovinčiu vandeniu – mes žvalgomės ir atgal, ir į priekį. Kokios istorijos turėtume mokyti savo jaunimą, ypač jeigu ji būtų privaloma disciplina mokyklose? Aptardamas Šklovo mūšį (1654 m.), pranešėjas atkreipė dėmesį, kad Rusijos istoriografijoje jis laikomas rusų pergale, o Lietuvos istoriografijoje – lietuvių. Remdamasis F. Nietzsche's filosofija, pranešėjas teigė, kad „nėra jokių faktų, o vien tik interpretacijos“ – tai ypač tinka istorijai. Pavyzdžiui, dėl skirtingų istorinių faktų traktavimo Jonušui Radvilai Lietuvoje statomi paminklai, o lenkai jį laiko išdaviku. Jonušą Radvilą lenkai vadina lenku, bet mes žinome, kaip Jonušas Radvila nekentė lenkų. Kas gi yra ta istorinė tiesa – klausė pranešėjas. Istorijos stiprybė, pasak T. Kačerausko, slypi perspektyvizme – čia yra galimos įvairios faktų interpretacijos (Kačerauskas, Baranovskaja 2021). Mokyklose nepasakojama, kad štai yra rusų tokia interpretacija, lenkų – tokia interpretacija, o lietuvių – dar kitokia. Mokykloje pasakojama, kad yra tik viena perspektyva, tik viena istorinė tiesa. Bet, pasak pranešėjo, tokio dalyko kaip istorinė tiesa nėra ir negali būti. Istorinius įvykius ir veikėjus yra sunku vertinti vienareikšmiškai. Mes (ir net istorikai) negalime žinoti to, „kaip buvo iš tikrųjų“. To meto žmonės savo laikmečio veikėjus ir įvykius matė ir įsivaizdavo jų sukeltas pasekmes visai kitaip, nei mes šiandien. Jie dar negalėjo įžvelgti ir suvokti tolimesnės perspektyvos ar numatyti, kaip tam tikri veikėjai pakreips įvykių raidą. Pasak pranešėjo, istorinio perspektyvizmo dėstymas mokyklose galėtų tapti viena iš kritinio mąstymo ugdymo priemonių.

CIVILIZACIJŲ SLINKTYS IR TAPATUMAI

Tautvydas Vėželis (VILNIUS TECH) pranešime „Vakarų ir Rytų civilizacijų skirtumų kvestionavimas XXI a. transkultūralizme“ svarstė, kaip humanitariniai mokslai galėtų kritiškai permąstyti tradicinę Rytų ir Vakarų skirtį, atsisakant hierarchizuojančio, kolonijinės kilmės šio reiškinių pažinimo modelio. Jis teigė, kad Vakarų dominuojantis epistemologinis centras dažnai konstruoja „kitoniškumą“ per stereotipus ar redukcinį supratimą apie Rytus. Todėl pranešėjas kvietė atsigręžti į tarpkultūrinius mainus, marginalizuotas patirtis ir decentralizuotas žinojimo formas. Autorius rėmėsi tokiais mąstytojais kaip J. Derrida, M. Foucault, taip pat F. Jullieno, J.-Y. Heurtebise'o, E. S. Nelsono ir kt. darbais, siekdamas pagrįsti būtinybę išplėsti žinojimo ribas ir įtraukti įvairias epistemologijas. Kultūrinės tapatybės nėra statiškos ar natūraliai susiformavusios – jos yra dinamiškos, nuolat kuriamos ir perkonstruojamos.

T. Vėželis pabrėžė epistemologinio pliuralizmo svarbą, siūlydamas ne suvienodinti skirtingus civilizacinius žinojimo būdus, bet leisti jiems egzistuoti lygiavertiškai, kuriant dialogišką, įtraukią akademinę erdvę.

Dalia Marija Stančienė (Klaipėdos universitetas) pranešime „Išbalansuota tapatybė ir nomadizmas“ teigė, kad klajokliškumo kilmė lietuviškoje kultūroje siejama su tautos etnologine struktūra – lietuvių tauta etnologinėje savo struktūroje turi aiškų ir stiprų nomadinį pradą (Maceina 1991: 450). Šis pradas šiuolaikinėje lietuviškoje savimonėje, balansuojant tarp Rytų ir Vakarų kultūrų, formuoja idėją, kad Lietuva turi tapti tiltu į Europą šalims, kurios istoriškai XII a. pab. – XVIII a. priklausė Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei. Taip pat ir Šiaurės šalys, kurioms Lietuva save priskiria, jau nuo Sąjūdžio laikų yra įvardijamos kaip patikimiausias ir arčiausias kelias („tiltas“), kuriuo galima „grįžti į Europą“, tapti politinės Europos Sąjungos nare (Putnaitė 2014: 131). Kultūros istorikas Darius Kuolys, grįsdamas tautiškumo svarbą Lietuvai, jos didžiausiu trukdžiu mato politinę nomadinę kultūrą, kuri, jo nuomone, tautai yra primesta. Pasak pranešėjos, nomadiškas mąstymas suponuoja nuolat kintančią ir iš naujo perkuriamą tapatybę. Istoriniai įvykiai traktuojami kaip skirtingi, tarpusavyje konfliktuojantys ir neturintys bendros kultūrinės dimensijos, o kartu – ir ateities. Kiekvieną akimirką nauja patirtis pakeičia anksčiau prognozuotą ateitį ir pats pasaulis tampa nesumodeliuojamas – jame vyksta nuolatinė kuriamos prasmės kaita. Nomadiškas mąstymas, pasak filosofo Arūno Mickevičiaus, „siekia ir išsaugo F. Nietzsche's paminėtą talpią „žaidžiančiojo“, t. y. į gyvenimą įsitraukusio ir kūrybiškai jame dalyvaujančiojo, „amžinojo vaiko“ metaforos prasmę“ (Mickevičius 2006: 75).

Aistė Diržytė, Kristina Kovaitė ir Paulius Šūmakaris (VILNIUS TECH) pranešime „Etninės mažumos Europoje: vertybių, diskriminacijos patirčių, prieraišumo prie Europos ir politinio dalyvavimo nuostatų analizė remiantis Europos socialinio tyrimo ($n = 22\,190$) rezultatais“ teigė, kad Europos etninį kraštovaizdį formavo ilga migracijos, kolonizacijos, prekybos, karų ir pokarinių atkūrimo procesų istorija, lėmusi didelę etninę ir kultūrinę įvairovę. Daugelis mokslininkų analizavo šią įvairovę, įskaitant etninių ir rasinių mažumų patirtis, sąlygas bei sistemines realijas. Tyrimai apie žmogaus vertybių profilius, prisirišimą prie Europos, politinio dalyvavimo pasitikėjimą ir diskriminacijos iššūkius, su kuriais susiduria etninės ir rasinės mažumos, galėtų padėti atskleisti socialinės atskirties modelius ir nustatyti sritis, kuriose būtina skubi intervencija. Be to, vis labiau kultūriškai susisaisčiusiame pasaulyje tyrimai apie Europos etninių ir rasinių mažumų problemas turi atgarsį ir už šio žemyno ribų. Tyrimo duomenys rodo, kad mažumos dažniau išreiškia stipresnį prisirišimą prie Europos ir didesnį įsitraukimą į politinius procesus, tačiau kartu patiria ir daugiau diskriminacijos. Šios grupės nurodo diskriminaciją dėl rasės, tautybės, religijos, kalbos ir etninės kilmės. Be to, mažumos dažniau pabrėžia tradicijų, pasiekimų ir galios vertybes kaip prisitaikymo strategijas.

MENO IR MADOS NOMADAI

Viktorija Žilinskaitė-Vytė ir Simona Burbaitė (VILNIUS TECH) pranešime „Simboliniai nomadai socialinėje struktūroje: tvarios mados tikrovė ir simuliakrai“ kėlė klausimą – ar mada, kaip socialinis reiškiny, gali būti tvari? Mada dažnai atspindi socialinę hierarchiją, nes žmonės linkę sekti aukštesnę socialinę padėtį užimančiais žmonėmis. Tvarumas madoje reikalauja tiek gamybinio, tiek socialinio atsakingumo, tačiau jis dažnai prieštarauja mados esmei. Tviri mada remiasi ekologinėmis ir socialinėmis vertybėmis, tačiau tai gali lemti socialinį atotrūkį ir padidinti gamybos sąnaudas, todėl mada tampa neprieinama plačiajai visuomenei. Pavyzdžiui, tvarūs drabužių gamintojai, vengiantys naudoti gyvūninės kilmės produktus gamybos

procese, vis tiek susiduria su ekologiniais ir socialiniais iššūkiais. Perdirbimas ir antrinės gamybos naudojimas gali sumažinti taršą, tačiau padidina gamybos kaštus, o tai daro tvarius produktus brangiais ir prieinamais tik aukštesnėms socialinėms klasėms. Be to, mada remiasi perprodukcija, nes tik taip galima sukurti naujas tendencijas ir pasiūlymus. Tačiau perprodukcija didina atliekų kiekį ir sukelia tiek ekologinių, tiek socialinių problemų. Tvarumo etika taip pat kelia klausimų dėl darbo sąlygų: net jei drabužiai gaminami tvariai, ar darbuotojams užtikrinamas teisingas atlygis už darbą? Tvarumo samprata madoje yra sudėtinga ir dažnai prieštaringa, nes ji priklauso nuo įvairių socialinių, ekologinių ir ekonominių veiksnių.

Alvydas Noreika (VILNIUS TECH) pranešime „Gatvės meno ieškotojų bendruomenės: individualumo ir bendruomeniškumo dialektika“ į šiuolaikinio nomadinio gyvenimo ir mąstymo apraiškas gilinosi pasitelkdamas dviejų „Facebook“ grupių *Mascarons*, *Gargouilles*, *Chimères*, *Caryatides*, *Corbeaux*, *Modillons*, *Dauphins* ir *Gatvės menas Lietuvoje* atvejus. Anot Michelio Maffesolio, modernistinių socialinių ir politinių institucijų reikšmės nykimas, prasidėjęs Vakarų šalyse nuo XX a. septintojo dešimtmečio ir siejamas su 1968 metais, nereiškia visuomenės atomizacijos ir nežaboto individualizmo, kaip kad teigia tokie konservatyvūs kultūros tyrinėtojai kaip amerikietis Christopheris Laschas ar prancūzas Gillesas Lipovetsky'is. Individai buriasi ir formuoja bendruomenes, egzistuojančias anapus oficialių institucijų ir organizacijų, ar, M. Maffesolio žodžiais tariant, *gentis*. Ir, nepaisant viso savo takumo ir trumpalaikiškumo, šios bendruomenės geba generuoti realius socialinius ryšius. Šių ryšių realumą liudija jų imperatyvumas. Išitraukdamas į tokio tipo bendruomenę individas sumoka didelę kainą – vardan bendruomeniškumo paaukoja savo individualumą. Taigi masę, didžiąją masinę visuomenę, apie kurią XX a. penktajame ir šeštajame dešimtmetyje kalbėjo tokie kultūros kritikai kaip Theodoras W. Adorno ir Maxas Horkheimeris ar Davidas Riesmanas, pasak M. Maffesolio, pakeičia *mikromasės*. Svarbu tai, kad šios mikromasės funkcionuoja paklusdamos ne pinigų, moralės ar politinės galios, bet jausmų ir estetikos logikai.

KLAJOKLIŠKUMO EGZISTENCINĖ ONTOLOGIJA

Nerijus Stasiulis (VILNIUS TECH) pranešime „Namystė ir benamystė Heideggerio mintyje“ teigė, jog graikiško žodžio *ousia* pirmoji reikšmė yra stabili nuosavybė, pvz., namas ar namai. Šis graikų kasdienės kalbos žodis, tapęs filosofiniu terminu ar sąvoka, išlaikė savo pradinį intencionalumą, būdingą „natūraliajai“ kalbai. Ką iš tiesų, pirminio būties atvėrimo požiūriu, reiškia esmė arba subjektas? Būtis gali tapti suvokiama kaip subjekto nuosavybė arba kaip Dasein tausojamas ir saugomas turtas. Kalba, anot M. Heideggerio, yra būties tiesos (atvėrimo) namai, o buvimas pasaulyje aprašomas per nuorodų visumą kambaryje kaip *Wohnzeug*. Vis dėlto būtis atsiveria tik per žmogaus pamatinę benamystę (*Unheimlichkeit*), kuri struktūriškai atitinka *chaosą* graikų mitologijoje – pirminį plyšį, reikalaujantį sugrįžimo į vienį. Šitaip reikmė, arba būtinybė, pasirodo kaip laisvės sinonimas. Iš šio ontologinio skirtumo kyla paradoksas: viena vertus, žmogus yra juslinė būtybė, turinti Itakės sindromą (filotopiją), kita vertus, jis – pati „keisčiausioji / baugiausioji“ esybė, galinti susvetimėti su savimi, o sugrįžimas į namus įmanomas tik per nuotolį. Žmogus yra laimingas būdamas filotopiškas, bet jam reikia viso pasaulio, kad galėtų sugrįžti į save.

Marius Markuckas (Vytauto Didžiojo universitetas) pranešime „Ar įmanoma iš žmogiškosios egzistencijos stoties neigaliojo vežimėliu nukeliauti į transžmogiškąją egzistencijos stotį?“ teigė, kad šiuolaikinio pasaulio kultūriniam būviui nusakyti vis dažniau pasitelkiama transhumanizmo sąvoka, nurodanti į giluminius idėjinius ir praktinius pokyčius, kuriuos žmonija jau patiria ar netrukus patirs. Šių pokyčių esmę ir tikslą nusako mintis, kad esami žmonės

yra visapusiškai netobuli ir todėl gali, ar netgi privalo, būti *transhumanizuojami*, t. y. tobulinami pasitelkiant mokslinį ir technologinį žinojimą. Transhumanizmo šalininkų įsitikinimu, dabartinių žmonių egzistencija yra skurdi dėl jų ribotumų (fizininių, mentalinių, moralinių ir kt.), tad žmonijos intelektualinės pastangos turi būti kreipiamos į šių ribotumų eliminavimą, taip įgalinant jos perėjimą nuo žmogiškosios prie transžmogiškosios egzistencinės būklės. Ši antropologinės tranzicijos vizija, nors ir talpinanti savyje originalių filosofinių aspektų, atliepia ištisą Vakarų mąstymo modelį, kuris kaip egzistencinės pilnatvės šaltinį nuolat pabrėžė žmogiškąjį galėjimą ir atitinkamai intensyviai neigė žmogiškąjį negalėjimą. Pranešėjas kėlė klausimą dėl šios vizijos ir per ją besiskleidžiančio mąstymo pagrįstumo, kviesdamas svarstyti, koks yra tikrasis santykis tarp to, ką bendriausia prasme būtų galima vadinti žmogiškąja egzistencine pilnatve ir to, ką būtų galima įvardyti kaip žmogiškąjį ribotumą. Siekdamas tokiam svarstymui suteikti empirinį turinį, M. Markuckas analizavo negalios fenomeną. Analizė parodė, kad žmogiškasis negalios patyrimas, priešingai nei tvirtina transhumanizmo šalininkai, atveria žmogiškosios egzistencijos potencialą, o ne jį uždaro. Tai taip pat leidžia suprasti, kad transhumanizmo projektas, siekiantis realizuoti antropologinės tranzicijos viziją per žmogiškųjų ribotumų eliminavimą, pats yra ribotas – būtent dėl savo siauro požiūrio į žmogaus ribotumus.

Algis Mickūnas (Ohajo universitetas, JAV) pranešime „Modernaus klajoklio ontologija ir metafizika: magiška sąmonė“ analizavo žmogaus sąmonės evoliuciją nuo archajinio maginio pasaulio suvokimo iki šiuolaikinės technologinės civilizacijos, kurioje žmogus tampa savosios tikrovės kūrėju. Pagrindinė jo tezė – kalba turi magišką galią, nes ji ne tik įvardija daiktus, bet ir juos sukuria. Senovėje tikėta, kad ištarus žodį, jis materializuojasi: Dievas sukuria pasaulį žodžiu, o žmonės per vardą ar kalbą įgyja tapatybę. Tradicinė filosofija tvirtino, kad kiekvienas daiktas ir gyva būtybė turi aiškias ribas ir esmę – tai buvo kategorinis mąstymas, kuris skyrė žmogų nuo gyvūno, Dievą nuo pasaulio ir t. t. Šios teologinės ir metafizinės ribos buvo suvokiamos kaip amžinos ir nekintamos. Tačiau modernybė šią sistemą suardo – ji naikina pastovias kategorijas, tvirtindama, kad skirtumai tarp daiktų, tarp žmogaus ir kitų būtybių yra nereikalingi arba dirbtiniai. Atsiranda naujas pasaulio suvokimo būdas – ontologija, kuri pasaulį mato kaip medžiaginę dalių sumą, be esmių, be kokybinių savybių ir skirtumų. Pasaulis tampa mechaniskas, veikiantis pagal fizikos dėsnius – jis yra tai, ką galima išmatuoti, suskaičiuoti, modeliuoti. Iš čia kyla kiekybinė metafizika, kurios pagrindinis metodas yra matematika. Kalba nebeaprašo pasaulio, o tampa įrankiu jam sukurti – tai naujas diskursas, kuris per matematinius algoritmus keičia ir modeliuoja tikrovę. Kas žino skaičiavimų formulę – tas gali sukurti norimą realybę. Taip gimsta instrumentinė sąmonė – žmogus nebeteri iš anksto duotos esmės, bet pats save kuria. Subjektas neturi ribų – jis projektuoja save, kuria savo vertybes, mokslą, net biologiją. Žmogus tampa technologiniu klajokliu – neprisirišusiu prie jokios kultūros ar vietos, bet priklausančiu savo sričiai, keliaujančiu tarp disciplinų, ieškančiu geresnių tyrimų sąlygų. Tokie specialistai klajokliai – mokslininkai, inžinieriai – tampa šiuolaikinio pasaulio pagrindu ir varomaisiais varikliais.

IŠVADOS

Nomadiškumas atsiskleidžia kaip daugiasluoksnis reiškiny, apimantis ne tik fizinį žmonių judėjimą – tremtis, pabėgimus, migracijas, turistines ir kitokias keliones – bet ir metafizinį, kalbinį, kultūrinį bei istorinį klajojimą. Keliauti galima ir per vidines sąmonės būsenas, per skirtingas tapatybes, įsivaizduojamus ir virtualius pasaulius. Nomadiškumas yra tokia būseną, per kurią žmogus ar net ištisos bendruomenės ieško savo vietos pasaulyje, egzistencinės prasmės ir ryšio su istorija. Šias keliones dažnai lydi atminties fragmentai, kalbos praradimas

ar naujų jos formų atsiradimas, kultūrinis išsižadėjimas ar įsikibimas į paskutinius savo tapatybės likučius. Kartu nomadiškumas siejasi su socialine atskirtimi ir būtinybe prisitaikyti – tai ir skausmo, ir kūrybos šaltinis, iš kurio kyla naujos savivokos formos bei nauji santykiai su pasauliu ir savimi.

Literatūra

1. Kačerauskas, T. 2023. "The Dissonant Heritage: The Case of the Soviet Memorial in Antakalnis Cemetery, Vilnius", *International Journal of Heritage Studies* 29(7): 728–741.
2. Kačerauskas, T.; Baranovskaja, I. 2021. 'Should we Destroy our Soviet Heritage? Exploring the Case of Soviet-era Sculptures on the Green Bridge, Vilnius, Through an Analysis of Media Debates', *Journal of Baltic Studies* 52(4): 613–633. DOI: 10.1080/01629778.2021.1948878
3. Kačerauskas, T. 2011. *Individas istorinėje bendrijoje: kultūrinės regionalistikos apmatai* [An Individual in the Historical Community: Sketches of Cultural Regionalistics]. Vilnius: Technika.
4. Kačerauskas, T. 2009. „Istorinis vaizdijimas: išmonė ar tikrovė?“ [Historical Imagination: A Fiction or a Reality?], *Logos* 59: 73–82.
5. Kačerauskas, T. 2010. „Medijos ir istorija“ [Media and History], *Problemos* 78: 165–173.
6. Kačerauskas, T.; Mickūnas, A. 2024. *Freedom of Speech: Rights and Responsibilities*. Berlin: Peter Lang.
7. Maceina, A. 1991. „Kultūros sintezė ir lietuviškoji kultūra“, iš *Antanas Maceina, Raštai I t.*, sud. A. Rybelis. Vilnius: Mintis, 450.
8. Mickevičius, A. 2006. „F. Nietzsche ir G. Deleuze: sėslumo simptomatika ir nomadiško mąstymo akistatos“, *Problemos* 69: 75.
9. Putinaitė, N. 2014. *Trys lietuviškosios Europos: tauta, Europa, ES dabartinėje tapatybėje*. Naujasis židinys-Aidai.

EDVARDAS RIMKUS

Nomadism, Movement and Migration from Philosophical, Sociological and Communicative Perspectives

Summary

This article provides an overview of the scientific conference titled 'Nomadism, Movement and Migration from Philosophical, Sociological and Communicative Perspectives', which was held at the Lithuanian Academy of Sciences. The conference covered various themes, including deportations and escapes, the language of migrants, the logic of capitalism, digital nomads in the global village, pilgrimage and egregores, the historical journey through time, the examination of differences between Western and Eastern civilisations in 21st-century transculturalism, unbalanced identity and nomadism, the values of ethnic minorities in Europe, the reality and simulacra of sustainable fashion, communities of street art seekers, home and homelessness in the context of Heidegger's philosophy, the ontology and metaphysics of the modern nomad, and much more. The article reflects the conference's proceedings and highlights the key ideas presented by the speakers.

Keywords: nomadism, travel, migration, ethics, media, technology, communication, philosophy, society